

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.62>

ТАКТИКА НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА ЕЛЕКТРОННІ АКТИВИ, ОДЕРЖАНІ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Пчеліна О.В.,

доктор юридичних наук, професор, доцент
кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0003-0224-1767>

Пчелін В.Б.,

доктор юридичних наук, професор, доцент
кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування
Харківського національного університету внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>

Полтавський Е.М.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правового забезпечення
Національної академії Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0001-8019-7015>

Пчеліна О.В., Пчелін В.Б., Полтавський Е.М. Тактика накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні.

Встановлено, що тактика накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні представлена сукупністю наукових положень і практичних рекомендацій з організації та планування діяльності з виявлення й арешту електронних активів, одержаних злочинним шляхом, задля забезпечення дієвості кримінального провадження, шляхом визначення алгоритму дій осіб, які здійснюють досудове розслідування. Встановлено, що тактика вилучення електронних активів, одержаних злочинним шляхом, у кримінальному провадженні містить рекомендації щодо виявлення електронних активів, встановлення їх зв'язку з протиправною діяльністю з метою отримання дозволу на їх вилучення та доведення фактів, пов'язаних із кримінальними правопорушеннями. Виокремлено та висвітлено структурні елементи тактики накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні. Наголошено, що тактичним та організаційним забезпеченням накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні є детальне планування розслідування; ретельна підготовка до окремих заходів; налагодження взаємодії органів досудового розслідування з державними органами, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, міжнародними та

міжурядовими організаціями; використання інформаційно-пошукових систем для виявлення та відстеження активів. Підкреслено, що ефективність накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, залежить від належної організації досудового розслідування з моменту його виявлення, ретельного планування та налагодження постійної та ефективної взаємодії з іншими правоохоронними, контролюючими та іншими органами. Висвітлено особливості взаємодії органів досудового розслідування та органів прокуратури з Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Ключові слова: накладення арешту на майно, арешт майна, електронні активи, одержані злочинним шляхом, кримінальне провадження, тактика, організація, взаємодія.

Pchelina O.V., Pchelin V.B., Poltavskiy E.M. Tactics of seizing electronic assets obtained by criminal means in criminal proceedings.

It has been established that the tactics of seizure of electronic assets obtained by criminal means in criminal proceedings is a set of scientific provisions and practical recommendations for organizing and planning activities to detect and seize electronic assets obtained by criminal means to ensure the effectiveness of criminal proceedings by determining the algorithm persons conducting pre-trial investigation. It has been found that the tactics of seizing electronic assets obtained by criminal means in criminal proceedings

include recommendations for detecting electronic assets, establishing their connection with illegal activities in such a way as to obtain permission to seize them, and proving the facts relevant crimes. The structural elements of the tactics of seizing electronic assets obtained by criminal means in criminal proceedings have been highlighted. It has been emphasized that the tactical and organizational support for the seizure of electronic assets obtained by criminal means in criminal proceedings is the detailed planning of the investigation; careful preparation for individual events; establishing cooperation of pre-trial investigation bodies with state bodies, local self-government bodies, individuals and legal entities, international and intergovernmental organizations; use of information retrieval systems in the detection and tracing of assets. It has been emphasized that the effectiveness of seizure of electronic assets obtained by criminal means depends on the proper organization of criminal investigation from the earliest moment of its detection, careful planning and establishing constant and effective cooperation with other law enforcement agencies, regulatory and other bodies. The peculiarities of the interaction of pre-trial investigation bodies and prosecutor's offices with the National Agency of Ukraine for Detection, Search and Management of Assets Obtained from Corruption and Other Crimes have been highlighted.

Key words: property seizure, seizure of property, electronic assets obtained by criminal means, criminal proceedings, tactics, organization, interaction.

Постановка проблеми. Арешт електронних активів, одержаних злочинним шляхом, застосовується по відношенню до виявленого в ході досудового розслідування майна, джерело якого є незаконним (протиправним). При цьому походження електронних активів, а саме їх одержання в ході та внаслідок учинення кримінального правопорушення, також повинно бути встановлено органами досудового розслідування та підтверджено доказами. Відповідно тактика накладення арешту, зокрема на електронні активи, отримані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні включає в себе рекомендації, спрямовані на вирішення важливих тактичних завдань, які полягають у встановленні особи злочинця та його зв'язків, а також наявного в них майна, в тому числі електронних активів, і джерел його походження. З метою розшуку активів і накладення на них арешту під час досудового розслідування потрібно водночас виявляти електронні активи, встановлювати їх зв'язок з протиправною діяльністю таким чином, щоб отримати дозвіл на їх арешт, та доведення фактів вчинення відповідних злочинів. Вказані

завдання є взаємопов'язаними та спрямовані на досягнення кінцевої мети – не дати злочинцям можливості скористатись доходами від свого злочину [1, с. 19]. Для досягнення названих завдань важливо правильно зорганізувати діяльність з розслідування кримінального правопорушення з найперших моментів його виявлення, ретельно її спланувати та налагодити постійну й ефективну взаємодію з іншими підрозділами й органами правоохоронних, контролюючих та інших органів. У зв'язку з цим актуальним є питання про тактичне забезпечення накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні.

Стан опрацювання проблематики. Питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження взагалі й окремих їх різновидів часто є предметом дослідження багатьох учених-процесуалістів. Не є винятком й інститут арешту майна в кримінальному провадженні, окремі аспекти якого розглядали О.В. Білоус, О.О. Бондаренко, І.В. Гловюк, А.В. Дрозд, Т.Є. Зелькіна, І.П. Зіньковський, О.В. Капліна, О.С. Котова, М.В. Лепей, О.В. Мельник, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник та інші. Проте, незважаючи на теоретичну та праксеологічну цінність наукових здобутків у цій царині, доводиться констатувати, що всі вони стосуються переважно процесуальних аспектів накладення арешту на майно в кримінальному провадженні. При цьому питання тактики арешту майна в кримінальному провадженні взагалі й такого його різновиду як електронні активи, одержані злочинним шляхом, зокрема залишилися поза увагою науковців.

Метою статті є визначення тактики накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні й виокремлення її особливостей.

Виклад основного матеріалу. Тактика накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні – це сукупність наукових положень і практичних рекомендацій з організації та планування діяльності з виявлення й арешту електронних активів, одержаних злочинним шляхом, задля забезпечення дієвості кримінального провадження, шляхом визначення алгоритму дій осіб, які здійснюють досудове розслідування.

Накладення арешту є одним із найдієвіших заходів забезпечення кримінального провадження, при цьому він пов'язаний із обмеженням права власності особи, через що його застосування повинно бути виправданим. Відповідно рішення про необхідність накладення арешту на майно повинно бути виваженим і обґрунтованим наявними в кримінальному провадженні доказами. Тому тактика накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримі-

нальному провадженні полягає в ознайомленні з наявними матеріалами, аналізі вихідної інформації та обранні напряму розслідування. При цьому висувуються та перевіряються версії, які стосуються механізму вчинення кримінального правопорушення, особливо способів, предмету посягання, отриманих у результаті протиправних діянь збагачень, причетних до протизаконної діяльності осіб. Зокрема, особливого значення набуває завдання, яке полягає в отриманні доказів існування зв'язку між активами та протизаконною діяльністю, що є однією з фактичних підстав накладенню на них арешту в кримінальному провадженні.

Досить часто накладенню арешту передують дії слідчого (детектива), прокурора з виявлення та розшуку електронних активів, одержаних злочинним шляхом, і збирання доказів про їх зв'язок із механізмом учинення розслідуваного кримінального правопорушення. З цією метою потрібно провести слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, а також непроцесуальні дії, спрямовані на встановлення злочинця та його причетності до вчинення конкретного протиправного діяння, в результаті якого було отримано незаконні активи. Тобто важливе місце в розслідуванні взагалі та забезпеченні арешту майна зокрема займає створення фінансової характеристики підозрюваного, яка може бути використана фахівцями для встановлення зв'язку між злочинцями, їхньою незаконною діяльністю та незаконно отриманими активами. Для цього пропонується використовувати простий метод доведення існування невстановлених доходів, які можуть мати незаконний характер, а саме – «аналіз джерел надходження та способу використання коштів». Названий метод дозволяє порівняти протягом певного періоду часу витрати особи та її легальний задекларований дохід. За допомогою вказаного методу можуть бути зібрані непрямі докази вчинення злочину, а також і прямі докази в юрисдикціях, де «необґрунтовані статки» або «незаконне збагачення» передбачають кримінальне покарання як окремі види злочинів [1, с. 20, 21].

Визначаючи предмет арешту майна, слідчий має чітко розуміти не лише загальні засади кримінального провадження, імперативні вимоги чинного КПК України, правову природу, мету й способи реалізації арешту майна, а й чітко усвідомлювати об'єкт майнових прав, особливості процесу електронно-цифрового слідоутворення, збору й фіксації цифрових доказів, юридичну природу безготівкових грошових коштів, форми розрахункових операцій тощо. З метою отримання відомостей, наприклад щодо належності нерухомості, переходу прав на нерухомість, слідчий має направити відповідні запити до суб'єктів з реєстрації прав на нерухоме май-

но. Відомості, приміром, про існування, розмір і походження безготівкових коштів, отримує через банківські виписки, довідки про рух коштів по рахунку. До того ж слідчий має чітко розуміти, яке саме майно підлягатиме арешту, його кількісні характеристики й родові ознаки, з якого рахунку й за якими господарськими операціями отримані відповідні кошти тощо. Цьому може передувати складення протоколу огляду, факт тимчасового доступу слідчого або прокурора до рахунків і банківських документів за рахунком [2, с. 385–392; 3, с. 211], фінансових, реєстраційних документів.

Крім того, під час розслідування кримінальних правопорушень, у ході та внаслідок вчинення яких було отримано електронні активи, важливо активно використовувати можливості інформаційно-довідкового забезпечення розслідування. Зокрема, потрібно використовувати інформаційні аналітично-розшукові системи Національної поліції України, Служби безпеки України. Також будуть корисними інформаційні масиви НАБУ, Національного агентства з питань запобігання корупції, неформальних міжнародних організацій, таких як EGMONT GROUP. Остання є асоціацією 127 підрозділів фінансової розвідки (FIU) з усього світу, які погодилися надавати один одному інформацію, щоб допомогти в розслідуванні кримінальних правопорушень. Правоохоронні органи держави-члена групи EGMONT можуть звернутися до фінансової розвідки іншої держави-члена через її FIU для отримання даних, які можуть бути використані для створення фінансової характеристики підозрюваного. Ці дані можуть надходити з широкого кола джерел і включати в себе інформацію, отриману від фінансових установ (наприклад, виписки з банківських рахунків, повідомлення про відкриття рахунку і звіти про підозрілі операції), державних установ, засобів електронного банкінгу, постачальників кредитно-фінансових послуг, юридичних фірм та підприємств, що надають послуги бухгалтерського обліку, агентів з продажу нерухомості, підприємств, що надають послуги з відкриття та управління трастами та компаніями, і бізнес-конкурентів. Наявна інформація включає як відомості про банківські рахунки, так кримінальну інформацію та документи, які можуть зберігатися в національних реєстрах [1, с. 38; 4, с. 82]. Також з метою забезпечення накладення арешту на майно в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану запущено Портал повідомлень викривачів про активи осіб, причетних до агресії росії проти України.

На обов'язковості вжиття необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, наголошено в абз. 2 ч. 1 ст. 170 КПК України. При цьому законодавець чітко вка-

зує один із способів виявлення та розшуку майна, яке може бути арештовано, – витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб (далі – АРМА) [5].

З наведеного вище помітно, що одним із суб'єктів, з яким тісно взаємодіють органи досудового розслідування під час пошуку електронних активів, одержаних злочинним шляхом, з метою забезпечення їх арешту є АРМА [6], яке відповідно до покладених на нього завдань забезпечує виконання звернень слідчого, детектива, прокурора, слідчого судді з питань виявлення, розшуку активів, а також органів досудового розслідування, прокуратури, суду щодо виявлення, розшуку активів, взаємодіє із зазначеними органами з метою накладення арешту на такі активи та їх конфіскації [7]. Крім того, АРМА формує та веде Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні. Доступ до такого Реєстру мають не тільки працівники АРМА, а й керівники прокуратур та органів досудового розслідування; прокурори; слідчі; детективи; уповноважені особи органів досудового розслідування, які виконують функції з інформаційно-аналітичного забезпечення правоохоронних органів та ведення спеціальних обліків відповідно до законодавства. Тому при прийнятті рішення про накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні та отриманні орієнтовної інформації з приводу майна, його джерел, наявності на ньому арешту особа, яка здійснює досудове розслідування, може попередньо самостійно перевірити інформацію, що викликала в неї інтерес, в Реєстрі, а потім за необхідності звернутися з офіційним письмовим зверненням до АРМА.

При цьому у зверненні органу досудового розслідування чи органу прокуратури (слідчого, або детектива, або прокурора) зазначаються відомості про суб'єкта звернення; орган досудового розслідування, органу прокуратури, в якому працює суб'єкт звернення (для суб'єктів звернення – слідчих, детективів, прокурорів); номер кримінального провадження у Єдиному реєстрі досудових розслідувань, з метою забезпечення якого суб'єктом звернення у порядку ст. 170 КПК України вживаються заходи з виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт, шляхом складання звернення; осіб, яким прямо чи опосередковано можуть належати активи, що можуть бути арештовані з метою забезпечення цього кримінального провадження, а також близьких осіб таких осіб та/або третіх осіб, що можуть бути пов'язані з такими особа-

ми; стислий опис фабули кримінального провадження та правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) КК України; постановку завдання АРМА щодо виявлення та розшуку активів, які можуть бути арештовані в кримінальному провадженні, та його взаємозв'язок з фактичними обставинами кримінального провадження, що можуть свідчити про вчинення злочину; заходи щодо накладення арешту на майно, вжиті у кримінальному провадженні (на дату звернення) як захід забезпечення цього провадження, включаючи повний перелік та опис (ідентифікаційні ознаки) арештованого майна, наявні відомості про існування та місцезнаходження майна, що може бути арештоване у такому кримінальному провадженні, з обґрунтуванням таких відомостей (припущень), перелік автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, у яких здійснено пошук відомостей про активи, на дату направлення звернення; об'єктивно обґрунтований строк, впродовж якого АРМА має забезпечити виконання звернення та надати відповідь; тощо [8].

У цілому взаємодія між АРМА та слідчими, детективами, прокурорами, органами досудового розслідування, органами прокуратури є двосторонньою, оскільки спрямована на виконання АРМА звернень слідчих, детективів, прокурорів, органів досудового розслідування, органів прокуратури щодо виявлення та розшуку активів (коштів, майна, майнових та інших прав), на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні; виконання органами досудового розслідування, прокуратури запитів АРМА щодо надання інформації, необхідної для надання АРМА відповіді на запит відповідного органу іноземної держави, уповноваженого нею на виконання функцій установи з повернення активів; розгляду органами досудового розслідування, органами прокуратури інформації АРМА щодо ознак правопорушень, виявлених ним під час виконання визначених законом функцій та повноважень АРМА, інших питань, пов'язаних з виконанням повноважень АРМА [8]. Крім того, органи досудового розслідування та органи прокуратури можуть звертатися із запитом до АРМА для отримання транскордонного обміну інформацією за зверненнями стосовно виявлення та розшуку активів в межах кримінальних проваджень до іноземних держав. Це зумовлено тим, що АРМА авторизоване або є партнером універсальних міжнародних утворень та механізмів співробітництва [9].

В умовах воєнного стану особливого значення набуває своєчасне налагодження взаємодії між суб'єктами, уповноваженими як здійснювати кримінальне провадження, так і виявляти, розшукувати та накладати арешт на майно. Як

приклад, у кримінальних провадженнях щодо воєнних кримінальних правопорушень розшук, арешт і конфіскація активів, причетних до воєнних злочинів росії, здійснює Task Force. Його учасниками є: Офіс Генерального прокурора, Національне агентство з питань запобігання корупції, Міністерство закордонних справ, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, Національна поліція та Держфінмоніторинг. Більше того, Task Force взаємодіє з іншими країнами, зокрема із США та Європейським Союзом, щодо обміну даними про активи осіб, причетних до воєнних злочинів, а також щодо імплементації санкцій та протидії фізичним і юридичним особам, які порушують ці санкції [10].

Тактика накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні передбачає не тільки планування та проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і неprocesуальних дій, як то направлення запитів до відповідних установ з метою інформаційно-довідкового забезпечення розслідування та налагодження з останніми ефективної взаємодії, що дозволяє повно та всебічно встановити і доказати всі обставини вчинення кримінального правопорушення, пов'язані з подією протиправного діяння, причетними особами та майном, отриманим з незаконних джерел, а й ретельну підготовку клопотання про арешт майна. Адже допущені слідчим, прокурором помилки при оформленні клопотання в подальшому перешкоджають його розгляду. Зокрема, слідчі судді вказують, що найчастіше при розгляді клопотань про застосування заходу забезпечення кримінального провадження виявляється наступні недоліки: не зазначення певних відомостей у клопотанні, які мають суттєве значення для правильного розгляду клопотання по суті; відсутність вказівки на правову кваліфікацію правопорушень; відсутність правового обґрунтування заявлених клопотань, чіткого викладення мотивів, якими обґрунтовуються клопотання; не долучення до клопотань належного переліку документів, або їх копій, неналежне засвідчення документів; підпис прокурора в клопотанні не завірений печаткою, що, на думку слідчих суддів, робить неможливим перевірити його відповідність; подання слідчим клопотань до слідчих суддів з порушенням вимог щодо територіальної юрисдикції; тощо [11].

Висновки. Отже, тактика накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні включає в себе рекомендації з виявлення електронних активів, встановлення їх зв'язку з протиправною діяльністю таким чином, щоб отримати дозвіл на їх арешт, та доведення фактів вчинення

відповідних злочинів. Тактико-організаційне забезпечення накладення арешту на електронні активи, одержані злочинним шляхом, у кримінальному провадженні полягає у детальному плануванні розслідування; ретельній підготовці до проведення окремих заходів; налагодженні взаємодії органів досудового розслідування з державними органами, органами місцевого самоврядування, фізичними й юридичними особами, міжнародними та міжурядовими організаціями; використанні інформаційно-пошукових систем під час виявлення та розшуку активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Розшук незаконно отриманих активів: практичний посібник / Ф. Аткинсон та ін. Базель: Базельський інститут управління, Міжнародний центр з повернення активів, 2015 (оригінал, англійська мова) / 2016 (переклад українською мовою). 144 с. URL: https://baselgovernance.org/sites/default/files/2019-01/tracing_illegal_assets_Ukrainian.pdf.
2. Зелькіна Т.Є. Сутність та актуальні питання арешту майна в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 385–392.
3. Зелькіна Т.Є. Обмеження майнових прав осіб у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування: дис. ... доктора філософії. Київ, 2021. 291 с.
4. Бусол О.Б., Романюк Б.В. Розслідування діяльності організованих злочинних об'єднань: сучасна специфіка та новітня методика. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 1. Том 30 (69). С. 78–86.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
6. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: закон України від 10.11.2015 № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 2.
7. Про затвердження Положення про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: постановва Кабінету Міністрів України від 11.07.2018 № 613. *Офіційний вісник України*. 2018. № 68. Стор. 32. Ст. 2272.
8. Про затвердження Порядку взаємодії при розгляді звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури та виконанні запитів іноземних держав щодо виявлен-

- ня та розшуку активів: наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства фінансів України від 20.10.2017 № 115/197-о/297/586/869/857. *Офіційний вісник України*. 2017. № 89. Стор. 127. Ст. 2740.
9. Міжнародна взаємодія та транскордонний обмін інформацією. *АРМА. Агентство з розшуку та менеджменту активів*. URL: https://arma.gov.ua/international_cooperation.
10. Кожен може долучитися до арешту та конфіскації майна агресора – в Україні запустили портал повідомлень про активи осіб, причетних до агресії РФ проти України. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/kozen-moze-dolucitisyado-arestu-ta-konfiskaciyi-maina-agresora-v-ukrayini-zapustili-portal-povidomlen-pro-aktiviosib-pricetnix-do-agresiyi-rf-proti-ukrayini>.
11. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14#top>.